

Fakultetsopponenten sammanfattar

STURE BRÄNDSTRÖM

Institutionen för musik och medier, Luleå tekniska universitet

Anders Ljungar-Chapelon – Le respect de la tradition. Om den franska flöjtkonsten: dess lärande, hantverk och estetik i ett hermeneutiskt perspektiv
(Malmö: Musikhögskolan i Malmö, 2008)

Redan i de första meningarna klargörs avhandlingens målsättning: att utifrån ett hermeneutiskt perspektiv – baserat på Gadamer och hans tankevärld – beskriva, undersöka och analysera det flöjtistiska lärandet inom den franska traditionen från början av 1700-talet fram till idag. Det empiriska materialet består av två studier, en som behandlar flöjtskolor, flöjter och andra artefakter och en intervjustudie med två traditionsbärare.

Det är flöjtutbildningen vid Pariskonservatoriet som är i fokus och Hans-Georg Gadamer som är det teoretiska huvudnamnet. Ungefär 300 år bakåt i tiden sträcker sig undersökningen, men det finns gott om betydligt äldre referenser, exempelvis återkommer Sokrates i många sammanhang. I inledningskapitlet redogör Ljungar-Chapelon för sitt förhållande till den franska flöjttraditionen. Rollerna som forskare, pedagog och musiker smälter samman i hans arbete att blottlägga den franska traditionens lärande, hantverk och konstnärskap. När det gäller exempelvis den första empiriska studien har författaren inte nöjt sig med att läsa igenom skolorna utan han har dessutom spelat sig igenom dem samt använt delar av materialet i sin undervisning.

I introduktionen anläggs ett genderperspektiv på den högre franska flöjtutbildningen. Ända fram till 1970-talet rådde total mansdominans bland lärare och studenter, men därefter har andelen kvinnliga flöjtister ökat markant. I inledningen presenteras också det vanligt förekommande duettspelandet mellan lärare och elev, som en pedagogisk metod. Forskningsfrågan lyder (s 5):

Hur gestaltar sig verktygen för lärandet inom ramen för den franska flöjttraditionen beträffande flöjtspelets konst omfattande dess hantverk, konstnärskap och estetik, som detta beskrivs i (a) relaterade texter, musikalier och historiska fonogram; (b) intervjuer med traditionsbärande virtuoser och flöjtpedagoger, samt hur traditionen och dess hantverk eventuellt förändrats över tid?

I kapitlet om tidigare forskning konstateras att det inte finns så mycket renodlad vetenskaplig litteratur om den franska flöjtskolan. Det finns dock en del litteratur som behandlar den högre musikutbildningens lärande som gärna kunnat vara med i denna genomgång. Jag tänker exempelvis på Harald Jørgensens och Siv Graabræk Nielsens övningsforskning.

Teorigenomgången inleds med att författaren definierar begrepp som *diskursiv* och *intuitiv*. Andra begrepp som får betydelse för den fortsatta framställningen är *imitation*, *majeutik* och *dialog*. Alla dessa grundbegrepp har ju samband med avhandlingens hermeneutiska inriktning. Hans-Georg Gadammers *Wahrheit und Methode* är centralt i avhandlingen och Gadammers skrivande om musik får ett särskilt avsnitt. Hans Larssons intuitionsbegrepp får också en del utrymme liksom Lev Vygotskys tankar om språklig mediering och inre och yttre språk.

Det första resultatkapitlet, artefakter, inleds med en historisk genomgång av flöjternas utveckling under tre sekler: från 1700-talets enkla koniska träflöjter till dagens cylinderflöjter i silver. Vem som spelat flöjt under olika epoker tas också upp. Till att börja med rörde utbildningen orkestermusiker men från slutet av 1800-talet utbildades dessutom flöjtsolist. Det tycks av tradition inte ha funnits särskilt skarpa gränser mellan amatörer och professionella musiker. Amatörerna tillhörde för det mesta män ur överklassen och flöjten hade under 1700-talet mycket hög status. Som exempel nämns Fredrik den store av Preussen, som anställde en flöjtlärare (Johann Joachim Quantz) vars enda uppgift var att undervisa honom i flöjtspelets konst.

Flöjtens karaktär undersöks i kapitlet från en mängd olika synvinklar. Källmaterialet består av flöjtpedagogiska och andra typer av facktexter, skönlitterära beskrivningar samt fonogram. Ett avsnitt ägnas åt flöjtspelets fundament som exempelvis kroppshållning, tonbildning, artikulation, övningssystematik, andning samt flöjtistisk estetik. Sammanfattningsvis framträder en entydig bild av den franska flöjtskolan som lyrisk, sjungande, virtuos men aldrig dramatisk.

Två flöjtister har valts ut för intervjuer: Alain Marion och Peter Lloyd. En som kommer inifrån traditionen (Marion) och en som förvärvat den i vuxen ålder, så att säga utifrån (Lloyd). Ända fram till 1950-talet antogs Pariskonserveratoriets studenter vid 14–15 års ålder och studietiden var i normalfallet endast 3 år. Det betyder att de var färdigutbildade i de senare tonåren. Imitationsinlärning och grupplektioner var de förhärskande undervisningsprinciperna.

Det görs en jämförelse mellan Marion och Lloyd ifråga om hur de anser att man bäst tillägnar sig hantverket att spela flöjt. Båda är ense om att ett stegvis (diskursivt) sätt är mest ändamålsenligt. Gemensam är också strävan efter dramatiskt uttryck som går utöver det eleganta och lyriska; på den punkten är de i någon mån traditionsbrytare. Det konstateras vidare att varken Lloyd eller Marion hade någon pedagogisk skolning och att detta var normalfallet i fransk flöjtpedagogik. Att det ändå finns skickliga flöjtpedagoger inom traditionen förklaras av att lärarna har utgjort modeller och förebilder som eleverna har kunnat imitera.

Ljungar-Chapelon sammanfattar sina resultat på följande vis (s 163):

[E]n diskursiv utvecklingsmodell i kombination med individualiserande applikationer inkluderade elementen imitation och maieutik, samt intuitiva processer kan betraktas som betydelsefull för lärandet. Detta gäller särskilt för lärandet på lägre stadier. För lärandet som närmar sig expertnivå är friare former att föredra.

I ett postludium görs några sammanfattande reflektioner om lärande och konstnärskap i ett hermeneutiskt perspektiv. Ljungar-Chapelon lanserar ett begrepp som är avsett att täcka in undervisningens mål, att den studerande skall bli sin egen lärare: *automajeutik*. Det betyder att fokus ligger på studentens frigörande eller förlösning av sina egna möjligheter och jag förstår det och att vi då inte endast talar om flöjtspel, utan mer generellt om lärande.

Oppositionen i huvuddrag

Det är en mycket välskriven avhandling. Den gränsar till konstnärlig forskning, men då lärandeaspekterna är så pass uppenbara faller den väl in i det musikpedagogiska fältet. Det finns gott om referenser till filosofi och skönlitteratur och Ljungar-Chapelon för på många håll avancerade och spännande resonemang.

Avhandlingen har ett hermeneutiskt perspektiv, vilket framgår redan av titeln. Hur skall man då förstå att även Vygotskys lärandeteori lyfts in? Gadamer och Vygotsky utgår knappast från en gemensam ontologi och en viss disharmoni kommer till uttryck i en figur där läraren framställs som subjekt och eleven som objekt (s 164). Gadamers principiella methodskepsis kan möjligen vara en förklaring till att enklare tillämpbara teorier på mellannivå kombineras med hermeneutikens mer allomfattande perspektiv.

Som framgått skriver Ljungar-Chapelon inifrån den franska flöjttraditionen och uttrycker sig öppet entusiastiskt. Det hindrar honom dock inte från att även ta upp negativa drag i den franska flöjtundervisningen, vilket ökar trovärdigheten, exempelvis att franska flöjtister över tid haft en något stelbent, auktoritativ och konservativ hållning. Likaså finner jag det högst intressant med parallellerna till violinspel och sång.

Jag har svårt att tänka mig att någon i världen kan mer än Anders Ljungar-Chapelon om den franska flöjtskolan i alla dess aspekter, men jag vill peka på några svagheter. Det hade varit klädsamt med en större öppenhet och ödmjukhet gentemot andra flöjttraditioner som exempelvis den tyska skolan. Vidare borde avhandlingen enligt mitt förmenande ha hållit sig inom ett genomgående hermeneutiskt paradigm. En formell brist är att det finns många upprepningar, även om man som läsare någorlunda kan stå ut med det tack vare ett elegant och varierat språkbruk.

Styrkorna är många, här kommer ett axplock. Avhandlingen är noggrant genomförd och välskriven med ett levande och vackert språk. Den speglar engagemang, beläsenhet och en hög bildningsnivå. Begreppet *automajeutik* är välfunnet och kommer inte att kunna förbigås i kommande musikpedagogisk forskning. Anders Ljungar-Chapelons avhandling fyller definitivt en lucka i nordisk musikpedagogik.

ROGER QVARSELL

Tema Kultur och samhälle, Linköpings universitet.

Helena Rehn – Framväxten av sjuksköterskan som omvårdnadsexpert. Meningsskapande om vård under 1900-talet (Stockholm: Stockholms universitet, 2008)

»Vårdaren måste också kunna känna omvårdnad». Med det citatet från en gymnasielärobok inleder Helena Rehn sin avhandling *Framväxten av sjuksköterskan som omvårdnadsexpert. Meningsskapande om vård under 1900-talet*. Avhandlingens ämne är att studera hur omvårdnad blev ett ämne inom sjuksköterskeutbildningen och en gemensam benämning på yrkeskompetensen hos sjuksköterskor och undersköterskor. Empiriskt består avhandlingen av en historisk studie av meningsskapandet kring vård under 1900-talet och arbetssättet är diskursanalytiskt. Den centrala termen *diskurs* definieras som »ett specifikt sätt att tala om ... vårdande ... utifrån ett visst perspektiv.» (s 14).

Med vårdandets praktik avses det arbete som utförs av sjuksköterskor, undersköterskor och vårdbiträden och studien fokuserar på utsagor om vårdandet på en övergripande nivå och inte specifika specialiteter eller behandlingsformer. Ämnets historiska avgränsning motiveras av att medicinens utveckling och välfärdsstatens framväxt gör det intressant att studera hela 1900-talet. Studien utgår från ett allmänt socialkonstruktivistiskt perspektiv och med hjälp av diskursanalys studeras hur vården representeras eller betecknas. Även synen på maktfördelning, maktutövning och den allmänna sociala interaktionen mellan olika yrkesgrupper inom vården undersöks.

Tidskrifter som *Svensk sjukskötersketidning*, *Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor*, *Vårdfacket*, *Kommunalarbetaren* har använts liksom ett antal statliga utredningar. Forskningsarbetet beskrevs som ett aktivt letande efter »hur läkaren, sjuksköterskan, sjukvårdsbiträdet och patienten framställs, liksom hur de bör förhålla sig till varandra» (s 42). Att vissa föreställningar återkommer i flera sammanhang och över tid är ett viktigt kriterium på deras betydelse. De diskurser som därmed kan identifieras blir även föremål för en interdiskursiv analys som redovisas i slutet av varje analysdel.

Det vårdande arbetet så som det framställs i det undersökta tidskriftsmaterialet från seklets början, beskrivs som underordnat läkarens medicinska verksamhet. Den mening som skapades kring vården var att denna skulle underlätta läkarens arbete med diagnos och behandling. Rehns slutsats är att den medicinvetenskapliga diskursen hade koloniserat vårdandets diskursordning och att sjuksköterskorna själva beskrev sitt arbete som underordnat läkarnas medicinska verksamhet.

En särartsdiskurs som kopplade sjuksköterskornas arbete till specifikt kvinnliga egenskaper och en kristen diskurs, som betonade att en god vård måste innefatta mer än medicinsk behandling, gav under mellankrigstiden det vårdande arbetet en mer självständig ställning. Men sjukvårdens alltmer komplexa organisation och mer specialiserade arbetsuppgifter innebar att det

kring seklets mitt formulerades såväl en patriarkal diskurs om relationen mellan olika yrkesgrupper som en tayloristisk diskurs om arbetets rationalisering.

Denna syn på sjukvårdens rationella och medicinska orientering ifrågasattes dock under 1960-talet som en följd av att de social- och beteendevetenskapliga kunskapsområdena fick ett betydande inflytande. I den vårdpolitiska debatten framhölls samtidigt patienternas rätt till självbestämmande och att deras privatliv borde respekteras, vilket Rehn kallar för en *intimiserande diskurs*. En god omvårdnad ansågs förutsätta att patienterna kunde medverka i vårdens utformning.

Det nya meningsskapandet kring vård och omvårdnad innebar att den medicinvetenskapliga diskursen ifrågasattes samtidigt som medicinen genomgick en legitimitetskris, bland annat beroende på att dess betydelse för den allmänna hälsoutvecklingen hade ifrågasatts. Sjuksköterskan betraktades allt oftare som en omvårdnadsexpert och vården ansågs vara ett självständigt arbetsområde utan direkt relation till den medicinska verksamheten.

En ny diskursordning, eller ett diskursivt brott enligt Rehn, var därmed ett faktum och detta innebar att sjuksköterskorna hade lämnat sitt beroende av läkarna och med hjälp av omvårdnadsbegreppet skapat en egen bild av sitt arbete. Denna utgick från en social och psykologisk sjukdomsuppfattning, ett betonande av patienten som individ och betydelsen av en personlig relation till den sjuke. Men Rehn vill inte se denna utveckling som en del av en professionell strategi utan snarare som en kamp mellan olika diskurser. Hon avslutar sin avhandling med att hävda:

att vad vård och vårdande handlingar är skapas i en växelverkan mellan tidigare innebörder av vård, befintliga föreställningar om patienten, aktörers intressen, maktförhållanden och den kontext som vårdandet befinner sig i. (s 237)

Helena Rehns avhandling baseras på en genomgång av ett omfattande material, referaten är utförliga och argumentationen energisk. Resultaten sammanfattas kort och koncist i slutet av varje kapitel och källhänvisningarna är detaljerade. Forskningsöversikten är begränsad, framförallt när det gäller internationell forskning, och andra forskares arbeten diskuteras inte på något aktivt sätt i framställningen. Framförallt hade en tydligare relation till den professionshistoriska forskningen varit värdefull, men även forskningen om sjukvårdens organisatoriska förändringar har relevans för undersökningen. Någon argumentation för valet av metod ges inte och detsamma gäller valet av källmaterial. Den långa tidsperiod som behandlas har fått till följd att de kontextuellt orienterande avsnitten är allmänt hållna vilket påverkat den historiska analysen.

I arbetet med texterna har Rehn valt att behandla alla typer av texter på samma sätt. Statliga utredningar och debattartiklar särbehandlas inte och Rehn ger ingen bakgrundsinformation om författarna och avstår till och med ibland från att ange författarnamn. Motiveringen för detta söks i den bland vissa socialkonstruktivister formulerade tanken om att undvika »sanningshierarkisering». Min uppfattning är att detta arbetssätt försvårar möjligheterna att ge historiskt relevanta tolkningar av texterna. Dessutom begränsas

möjlig-heterna att ta hänsyn till att olika texttyper eller textgenrer kan behöva hanteras på skilda sätt, så till exempel när texterna har en polemisk eller retorisk karaktär.

Valet av källmaterial har medfört att texter skriva av företrädare för sjuksköterskornas yrkesorganisationer ges ett slags tolkningsföreträde kring frågor om vård och omvårdnad. Detta har framförallt fått konsekvenser för framställningen av den så kallade medicinska diskursen, som inte blivit föremål för ett egentligt studium. Det »medicinska» behandlas i de undersökta texterna, liksom i Rehns analys, som en slag negativ retorisk figur eller motbild i argumentationen för vård som ett eget yrkesområde. Även framställningen av den kristet influerade debatten om medicin, läkekonst och vård, liksom bilden av undersköterskornas och vårdbiträdenas arbete präglas av att det i första hand är sjuksköterskornas tidskrifter som undersökts.

Avhandlingens främsta resultat utgörs av att Rehn identifierat ett betydande antal diskurser som satt sin prägel på diskussionen om vad vård egentligen är för något. Inte mindre än elva diskurser behandlas: medicinsk diskurs, sårartsdiskurs, kristen diskurs, borgerlig diskurs, patriarkal diskurs, tayloristisk diskurs, socialvetenskaplig diskurs, beteendevetenskaplig diskurs, intimiserande diskurs, allmän vetenskaplig diskurs och utbildningsdiskurs. Enligt min mening hade avhandlingen vunnit på om analysen hade drivits lite längre i syfte att finna mer principiellt betydelsefulla sätt att se på frågor; om man med vård menat ett särskilt förhållningssätt till patienterna. Man skulle kanske kunna sammanfatta resultaten genom att beskriva tre grundläggande perspektiv. Ett medicinskt synsätt som hade betydelse under hela undersökningsperioden, en gradvis orientering mot ett allmänt vetenskapligt och professionellt förhållningssätt, samt ett markant genomslag för en individ- och patientorienterad ideologi under seklets senare del.

Det mest förvånande i avhandlingens uppläggning är dock att det centrala begreppet *omvårdnad* inte blivit föremål för samma typ av historiskt orienterad diskursanalys som utmärker studien i övrigt. Denna möjliga tolfte kategori i listan över diskurser kring vård framstår närmast som svaret på de frågor om vad vård är för något som är avhandlingens ämne. Därmed bryts det historiska perspektivet och avhandlingen slutar i vad som rimligen måste ses som en argumentation för en specifik yrkesideologi. Visserligen återges en del debattinlägg i vilka man ifrågasatt att omvårdnad skulle vara något unikt för sjuksköterskornas arbete, men analysen inkluderar inte betydelsen av de mycket komplicerade relationerna mellan olika yrkesgrupper i det sena 1900-talets sjukvård.

Hela Rehns avhandling är en ingående studie av ett stort antal texter som rör synen på vård och omvårdnad under 1900-talet. Som sådan ger den ett värdefullt bidrag till förståelsen av utvecklingen av sjukvårdens olika yrkesområden och belyser även grundläggande förändringar i den offentliga vården under 1900-talet. Utifrån de val av arbetssätt och material som legat till grund för avhandlingens design är denna välgjord och framställningen engagerad. Den största svagheten består i att alla de val av perspektiv, arbetssätt och material som gjorts inte blivit föremål för en mer utförlig argumentation.